

Ю. ПАВЛЕНКО

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Вироблення обґрунтованих стратегічних напрямів державної політики неможливе без визначення місця країни в системі цивілізації. Тому такої актуальності набуває сьогодні поглиблене дослідження всіх аспектів проблеми цивілізаційної ідентичності України. Глибокі аналітичні розробки з цієї тематики здійснено в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України. На основі фундаментальних досліджень створено концепцію формування та функціонування сучасної глобальної макроцивілізаційної системи та визначено місце в ній України.

Проблема пошуку місця України у цивілізаційній системі сьогодні актуальна як ніколи. Це зумовлено принаймні трьома основними чинниками, які можна визначити як концептуальний, політичний та економічний.

Концептуальний полягає у тому, що у постсоціалістичних країнах після відмови від марксизму як офіційної теоретико-методологічної основи суспільно-гуманітарних наук ці країни залишилися без будь-якого визначеного ідейного підґрунтя. На зміну формаційному підходу, безумовно застарілому і непродуктивному у його радянсько-істматівській формі, стихійно почали приходити західні теорії, але здебільшого сприйняті фрагментарно і безсистемно. Серед них і цивілізаційний підхід, який потребує докладної розробки у єдності зі стадійним розумінням історії та її баченням в аспекті поліваріантності можливостей шляхів розвитку¹.

Політичний чинник актуалізації теорії цивілізаційного процесу пов'язаний з тим, що здійснюється похмурий прогноз С. Хантінгтона, і протистояння у світі набуває дедалі виразніших ознак так званого «зіткнення цивілізацій»². З розпадом СРСР і модернізацією Китаю протистояння соціальних систем відійшло у минуле, а національні конфлікти підпорядковуються саме цивілізаційній (часто-густо у її конфесійній формі) конфронтації. Це ми спостерігаємо, зокрема, на Балканах, на Кавказі, у Кашмірі, Сінцзянь-Уйгурії, на Філіппінах.

Економічний чинник актуалізації досліджень у галузі цивілізаційної теорії полягає в тому, що, як обґрунтував Ю. М. Пахомов, у сучасному світі успіху досягають ті країни, які знайшли оптимальні форми поєднання власної традиційної соціокультурної системи з новітніми продуктивними досягненнями у науково-технологічній сфері. Прикладом є країни Далекого Сходу, і не лише вони. Водночас ті держави, які некритично сприймали рекомендації західних фінансових установ, передусім МВФ, не адаптуючи їх до своїх, конкретних умов, зазнали краху. Програють ті країни (серед них і Україна), котрі не ставлять собі за мету трансформувати західний досвід з урахуванням власної цивілізаційної специфіки. Там, де західні принципи економічного життя механічно переносилися на чужорідний ґрунт, де ігнорувалися традиції, результатом ринкових реформ ставала лише деградація³.

Те, що модернізація за суто західними зразками без першорядної уваги до власної цивілізаційної специфіки є руйнівною і деструктивною, підтверджує сумний досвід

численних держав Латинської Америки і Тропічної Африки. Свіжий приклад — економічний крах Аргентини на межі 2001—2002 років. Поведінка кожної держави органічно пов'язана з її цивілізаційною природою. Більше того, сьогодні протистояти деструктивним викликам з боку транснаціональних сил глобалізованого світу можуть не стільки окремі країни, скільки цивілізаційні світи ⁴. Отже, для винайдення продуктивної моделі соціально-економічного розвитку кожна країна має усвідомлювати власне соціокультурне підґрунтя. Це безпосередньо стосується і України, де питання про власну цивілізаційну ідентичність залишається ще невирішеним.

За умов глобалізації світ не стільки уніфікується за поверхово сприйнятими американськими зразками, скільки набуває вигляду поліцивілізаційної структурно-функціональної системи. Її окремі складові поведуться неоднаково і своїм традиційним ідейно-ціннісним підґрунтям великою мірою визначають майбутнє тих народів і країн, які входять до них.

Усвідомлення місця України в системі світової цивілізації має не лише теоретичне, а й першорядне практичне значення. Але перш ніж намагатися визначити це місце, треба розглянути загальну концепцію цивілізаційного розвитку людства на ґрунті принципів стадійності, полілінійності та цивілізаційної дискретності. Адже зрозуміти нашу цивілізаційну позицію можна лише в системі людства загалом. Сьогодні ще немає єдиної концепції цивілізаційної структури людства. Проте завдяки ґрунтовним розробкам А. Дж. Тойнбі, а також працям Л. С. Васильєва, Г. С. Померанця, С. Хантінгтона та багатьох інших дослідників у попередні роки була вироблена відповідна концептуальна схема ⁵. Ось її суть у стислому вигляді.

Сьогодні на планеті сформувалися чотири основні цивілізаційні світи: Китайсько-Далекосхідний, Індійсько-Південноазійський, Мусульмансько-Афразійський та найбільший (але якісно дуже неоднорідний) Макрохристиянський. Залежно від багатьох обставин, передусім міри консолідованості, ці світи можуть відповідати одній цивілізації з її автономними периферійними філіаціями або складатися з двох чи більшої кількості цивілізацій.

Так, є підстави розглядати Індійсько-Південноазійський та Мусульмансько-Афразійський (попри його віддалені відгалуження у Тропічній Африці, Південно-Східній Азії тощо) цивілізаційні світи як окремі великі цивілізації сьогодення. Водночас Китайсько-Далекосхідний світ може бути представленим як двоєдність Китайсько-Конфуціанської (хоча офіційною ідеологією КНР усе ще залишається комунізм) та Японсько-Океанічної цивілізацій.

Макрохристиянський світ, у свою чергу, виразно поділяється на три цивілізаційні складові: центральну — Західноєвропейсько-Північноамериканську з Австралією та деякими іншими її філіаціями — і дві периферійні щодо неї — Латиноамериканську та Православно-Слов'янську. Дві останні цивілізаційні спільноти мають із Заходом спільне коріння і впродовж останніх п'яти століть розвивалися під його вирішальним впливом. Але процеси, що відбувалися на Заході та в двох зазначених цивілізаційних регіонах, нерідко мали майже протилежну спрямованість. Так, із часів пізнього Середньовіччя Захід розвивався завдяки вільній праці, тоді як у Латинській Америці з Карибікою і півднем Північної Америки, так само, як і в Східній Європі, переважала підневільна праця: пеонат і рабство з одного боку, та кріпацтво, а потім і державна експлуатація в СРСР — з другого.

Окремі регіони сучасного світу з неокресленою цивілізаційною ідентичністю, де хвилі іноцивілізаційних впливів накладаються одна на одну, можуть бути означені як трансцивілізаційні. Насамперед ідеться про Тропічну Африку та Океанію, де на цілком актуальному традиційному ґрунті схрестилися впливи, відповідно, Західної та Мусульманської і Західної та Японської цивілізацій. Інші регіони, де історично утворився нестійкий, суперечливий симбіоз між двома чи більше цивілізаціями (Балкани, Кавказ, Африканський Ріг, Південно-Східна Азія), визначаються як зони цивілізаційних стиків. Ці стики припадають не лише на місця зіткнення окремих цивілізаційних світів (наприклад Мусульмансько-Афразійського та Китайсько-Далекосхідного у Сінцзянь-Уйгурії), а й на територіально відносно невеликі локуси взаємонакладання чи зіткнення цивілізацій у межах одного цивілізаційного світу (Східна Прибалтика і Західна Україна — на межі Західної та Православно-Слов'янської, Корея, Тайвань, Сінгапур і Гонконг — між Китайсько-Конфуціанською та Японсько-Океанічною цивілізаціями). Балкани і Південно-Східна Азія демонструють ще складніші комбінації.

Запропонована теоретична конструкція дозволяє зняти як непродуктивну постановку питання: «Чи є Україна європейською державою?». Зрозуміло, йдеться не про географічне розуміння визначення «європейська» (тут проблеми не існує), а про цивілізаційне. Україна належить до Макрохристиянського світу так само, як і Франція, Німеччина чи США. Але ідентифікувати її (як і Росію або, скажімо, Аргентину) з власне Заходом немає підстав. Західна, Західнохристиянсько-Новоєвропейська, Північноатлантична цивілізація чітко усвідомлює себе в межах католицько-протестантського світу переважно романо-германських народів, і ніщо не свідчить про можливість зміни такої самоідентифікації.

Захід є породженням романо-германського синтезу, зокрема ранньосередньовічного симбіозу Католицької церкви і франкської державності. Тому не дивно, що процес утворення Об'єднаної Європи досить точно відтворює послідовність формування Західнохристиянського світу Середньовіччя. Україна мала відношення до Заходу лише тією мірою, якою входила до складу Речі Посполитої, а згодом (своїми західними теренами) — до Австрійської монархії Габсбургів та до міжвоєнних Польщі і Чехословаччини.

Безпідставно було б відносити Україну до «євразійської» чи «радянської» цивілізацій, бо таких просто не існувало. Ці геополітичні утворення можна визначати лише як квазіцивілізаційні спільноти⁶. Адже поняття «цивілізація» (в контексті загальної теорії цивілізаційного розвитку людства, основи якої розробив А. Дж. Тойнбі) передбачає наявність спільних для народів, з яких вона складається, ідейно-ціннісних структур, — як правило, відбитих у певній релігійній формі. А таких структур ми не побачимо ні в імперії Чингізидів, ні в Російській імперії (з Польщею та Фінляндією, з одного боку, та Хівой і Бухарою — з другого), ні в СРСР, який охоплював частини різних цивілізаційних світів і не мав власного ідейно-ціннісного духовного підґрунтя, закоріненого у світогляд пересічної людини як мотиваційна основа її життєдіяльності. Основою Російської імперії та СРСР були православні (принаймні за своїм культурно-цивілізаційним походженням) східнослов'янські народи. Але як геополітичні феномени ці утворення охоплювали частини та фрагменти різних цивілізаційних світів.

Важко погодитись і з досить поширеною думкою про те, що Україну слід відносити до так званих «перехідних» чи навіть «транзитних» цивілізацій. Такі уявлення відбивають давню, хоча і досить цікаву для свого часу ідею І. Лисяка-Рудницького, сформульовану в тезі «Україна між Заходом і Сходом»⁷. З таким твердженням важко не погодитись, але воно, по-перше, не відбиває специфіки цивілізаційного місця України у світі (те ж саме можна сказати і про Росію, Румунію, Болгарію, Грузію, Вірменію, навіть Грецію і

Туреччину), по-друге, охоплює поняттям «Схід» цілком різні речі (Росію, світ ісламу, Китай) і, по-третє, не дає визначення цивілізаційної ідентичності України, не відповідає на запитання, до якої ж цивілізації вона належить. Твердження про «транзитність» абсурдне вже тому, що традиція цивілізаційного розвитку Середнього Придніпров'я перевищує тисячоліття. Вона цілком визначена, пов'язана з православною традицією, укоріненою у Візантійсько-Східнохристиянську цивілізацію Середньовіччя.

Отже, розв'язання проблеми цивілізаційної ідентичності України можливе через визначення її місця у системі двох основних координат: по-перше, стрижневого розвитку власної слов'янсько-православної традиції (з початковою опорою на візантійську спадщину), по-друге, найтіснішої взаємодії, починаючи з кінця Середньовіччя, із Західною цивілізацією (не лише через сприйняття її досягнень, а й через періодичні відштовхування — такі, як, приміром, боротьба із запровадженням Берестейської унії або козацькі повстання).

Визначаючи основні складові Православно-Слов'янської цивілізації в їх історичному розвитку, спираючись на попередні розробки, обмежимося лише стислою характеристикою її основних блоків ⁸.

Основою Православно-Слов'янської цивілізації була Київська Русь — макроетнічна спільність східних слов'ян Середньовіччя (з власною складною етнічною структурою) і водночас північна субцивілізація тогочасного Візантійсько-Східнохристиянського цивілізаційного світу. Але з відомих причин (серед яких першорядними були падіння Візантії, монгольські завоювання та литовсько-польська експансія на схід) у XIV—XVI ст. долі південних і західних та східних і північних земель Русі виразно розійшлися. Не втрачаючи рис цивілізаційної єдності, вони трансформувалися в окремі субцивілізації, які умовно можна було б назвати Західноправославною (українсько-білоруською) та Східноправославною (московсько-російською).

Перша, українсько-білоруська, безпосередньо і повсякденно взаємодіючи з периферійними, польсько-литовськими, формами Західного світу, виробила оптимальний для свого часу духовно-культурний синтез власної традиції із західною, переважно бароковою культурою, католицько-центральноєвропейського зразка. Провідна роль у цьому належить Києву. Образотворчо цей синтез проявився у мистецтві українського бароко. Але спроба конституювати себе у формах козацької державності, попри окремі яскраві досягнення за часів Хмельниччини, загалом зазнала поразки.

Навпаки, Східноправославна (московсько-російська) субцивілізація, яка кілька століть ставилась до Заходу відчужено і не була схильною сприймати його культурні набутки (за винятком військової техніки), створила потужну державність, що у другій половині XVII ст. охоплювала простори від Дніпра до Тихого океану. Відомі події першої чверті XVIII ст., пов'язані з поразкою І. Мазепи та утвердженням абсолютистської Російської імперії і подальшим поглинанням нею західних територій Білорусі та України (без Галичини, Буковини і Закарпаття) фактично означали утворення спільної імперії східнослов'янських православних народів.

Через українців відбулося запліднення Росії адаптованими до православного духовного підґрунтя досягненнями європейської культури. Тому, всупереч твердженням деяких авторів, які пишуть на історичні теми, українців не можна розглядати лише як пригноблену націю у Російській імперії. Справді, у другій половині XIX ст., а подекуди й раніше, були обмеження і навіть заборона українського друкованого слова. Але українці входили, як і росіяни, до всіх верств імперського суспільства, у тому числі і найвищих.

Досить пригадати Ф. Прокоповича, О. Безбородька, Д. Левицького, В. Боровиковського, Д. Бортнянського, М. Гоголя, Розумовських, Скоропадських, Кочубеїв, Терещенків, Вернадських, Кістяківських.

Український народ, який, за словами Л. М. Гумільова, «у XVIII ст. завоював провідне місце в Російській імперії»⁹, був, попри втрату власної козацької держави, повноправним учасником усіх сфер її життя. Його пригноблені класи, передусім селяни-кріпаки, звісно, зазнавали експлуатації, але не жорсткішої, ніж росіяни того ж стану. Водночас представники вищих верств входили до панівного прошарку імперії. Усі особисто вільні освічені люди українського, російського чи білоруського походження за допомогою державної служби, творчих досягнень або підприємницької активності рівноправно просувалися соціальними сходами. Мала значення не національність, а віросповідання, причому справжні обмеження поширювалися лише на adeptів іудаїзму.

Це дає підстави розглядати імперію, створену Петром I (за активної участі освічених українців на кшталт С. Яворського або Ф. Прокоповича), як явище не національного (такими були у своїй основі Московське царство і козацька Україна — Гетьманщина), а цивілізаційного порядку. Точніше, Російська імперія, принаймні з кінця XVIII ст., майже цілком охоплюючи терени Православно-Слов'янської цивілізації і нестримно поширюючись на захід (Прибалтика, Фінляндія, Польща), південь (Крим, Кавказ) та схід (Центральна Азія, Далекий Схід), набувала, як геополітичне ціле, вигляду квазіцивілізаційного утворення.

Внаслідок усіх цих історичних обставин загальноживаною мовою спілкування на імперсько-цивілізаційному рівні стала російська. Щоправда, тут ідеться про новостворену канцелярську, потім літературну російську мову, яка за часів Петра та його безпосередніх спадкоємців розроблялася значною мірою штучно освіченими українськими книголюбцями на підставі старої української граматики М. Смотрицького з широким упровадженням церковнослов'янської і давньоукраїнської лексики¹⁰. У своєму завершеному вигляді ця писемна мова відрізнялася від живих російських діалектів, поширених у межах колишнього Московського царства, не менше, ніж від тогочасних українських діалектів.

У цьому сенсі російська літературна мова XVIII ст. (спільна на той час майже для всіх освічених східних слов'ян) подібна до створеної на тисячоліття раніше Кирилом і Мефодієм церковнослов'янської мови, яка також не відповідала жодній з існуючих тоді говірок, але, увібравши лексику багатьох із них, була зрозумілою в усьому слов'янському світі.

Більше того, як слушно писав М. С. Грубецької, «на зламі XVII—XVIII століть відбулась українізація великоросійської духовної культури. Розбіжність між західноросійською та московською редакціями російської культури було скасовано шляхом використання московської редакції...». І далі вчений наголошує на тому, що ця нова «російська культура післяпетровського періоду була західноросійською — українською за своїм походженням, але російська державність була за своїм походженням великоросійською, а тому і центр культури мав переміститися з України у Великоросію. Врешті-решт трапилося так, що ця культура стала не специфічно великоросійською, не специфічно українською, а загальноросійською»¹¹.

Через своє східнослов'янське православне начало, істотно трансформоване у бік Заходу, ця культура була «загальноросійською» не просто у наднаціональному чи імперському сенсі — вона набула ознак цивілізаційної. Поруч з нею зберігалися, хоча й у пригніченому стані, окремі етно-національні культури східнослов'янських народів. Серед них, за схемою

відштовхування від імперського центру (до часів правління Олександра III досить космополітичного, проєвропейськи налаштованого) у XIX ст. найпотужнішого розвитку набула саме українська культура. Водночас аутентична московсько-російська культурна традиція, законсервована у традиції старообрядництва, так і не змогла модернізуватися та розвинулася у власне національну російську культуру. Історичні умови тривалий час гальмували і розвиток національної білоруської культури.

Отже, навіть не вдаючись до докладнішого аналізу відповідного блоку питань, можна сказати, що Україна належить до Західноправославної субцивілізації Православно-Східнослов'янської цивілізації Макрохристиянського цивілізаційного світу. Більше того, вона є основою цієї субцивілізації.

Західноправославна субцивілізація сформувалась і утвердилася впродовж XIV—XVII ст. на православно-слов'янському ґрунті в зоні безпосереднього впливу Західнохристиянсько-Новоєвропейської цивілізації, але зберегла власну східнохристиянську основу. Вирішальним чинником у цій справі стало відтворення у 1620 р. І. Борецьким, за активної підтримки П. Сагайдачного, православної Київської митрополії та подальша церковно-просвітницька діяльність П. Могили.

Отже, Україна, поза всяким сумнівом, не «транзитна», «порубіжна» чи «межова», а органічна у своїй основі західна частина Православно-Східнослов'янської цивілізації, з поправкою на те, що внаслідок відомих історичних обставин її західні області, які тривалий час входили до складу центральноевропейських держав, є зоною перетину Православно-Східнослов'янської та Західноєвропейсько-Північноамериканської цивілізацій у межах спільного для них Макрохристиянського світу.

Таким висновком питання про належність України до Європи вирішується остаточно. Наша держава, без сумніву, є органічною частиною Макрохристиянського світу, проте в його межах належить не до Північноатлантичної, а (разом з Росією та Білоруссю) до Православно-Східнослов'янської цивілізації. Її західні області розташовані у перехідній смузі між двома основними компонентами Макрохристиянського світу, які глибоко сягають своїм корінням цивілізаційних структур Середньовіччя, презентованих Західнохристиянським та Візантійсько-Східнохристиянським світами.

При цьому Візантійсько-Східнохристиянську та Православно-Східнослов'янську соціокультурні спільноти за всієї їх спорідненості і спадкоємності слід вважати окремими самостійними цивілізаціями. Їхню спільність можна визначити ширшим поняттям — Східнохристиянська цивілізаційна система, в межах якої названі цивілізації передусім пов'язані через Київську Русь.

Сказане дає змогу чіткіше усвідомити місце України в сучасному світі. З одного боку, вона перебуває у найближчому відношенні до Заходу, але (як і Росія, Білорусь, Грузія або Вірменія) не є його складовою частиною. З другого боку, ми не зазнали, як західноєвропейські народи, Відродження і Реформації, а саме ці історичні етапи разом з капіталізмом і раціоналізмом були визначальними у формуванні типу сучасної західної людини. Ми для Заходу ніколи не будемо аутентично «своїми» — навіть тією мірою, як поляки чи естонці. Тому західні проекти на нашому ґрунті необхідно цілеспрямовано адаптувати до вітчизняних, багато в чому принципово інших, умов. Водночас Україна здатна сприймати евро-атлантичні досягнення більш органічно, ніж більшість інших країн світу. Вона має майже півтисячолітній досвід такої адаптації.

Не менш важливим є і розташування України щодо інших цивілізаційних структур. Через Крим наша держава безпосередньо дотична до Мусульманського світу. Крім того, завдяки своєму географічному положенню і традиційним зв'язкам (у межах царської Росії, СРСР та СНД) з країнами Центральної Азії, вона має великі перспективи для розвитку взаємовигідних відносин з ними. З огляду на не завжди сприятливу кон'юнктуру для України на Заході, зокрема у зв'язку з торговельними санкціями, вжитими США проти українських товарів наприкінці січня 2002 р., східний вектор стає для нас надзвичайно важливим.

Доводиться констатувати, що орієнтація на Захід протягом останніх десяти років принесла більше розчарувань, ніж успіхів. Інвестиції звідти надходять мізерні, переважно з вимогою виконання далеко не завжди корисних для України умов. Запроваджувати передові технології тут ніхто не збирається. Наші товари Заходу не потрібні навіть тоді, коли вони не поступаються якістю його продукції і є дешевшими за неї.

Тому сьогодні необхідно уважніше придивитися до майже не використаних можливостей на Сході, передусім у Центральній Азії. Адже цей регіон не має власної металургійної та машинобудівної бази, недостатньо забезпечений сільгосппродукцією, не кажучи вже про його попит на зброю та літаки. Проте там активно розвивається транспортна, зокрема залізнична, мережа. Вона проходить переважно трасами колишнього Великого шовкового шляху — з виходом на Китай і (після замирення в Афганістані) має досягти Пакистану та Індії. Українські вчені ¹² спільно з МЗС України вже розробляють проекти освоєння цього напрямку. Він має забезпечити збут наших товарів на Сході та вихід через розбудову транс'євразійської транспортної мережі у Східну та Південну Азію.

Особливо важливо те, що Україною можуть пройти головні транспортні коридори з Об'єднаної Європи через Центральну Азію до Далекого Сходу, який зараз є другим (поряд з Північноатлантичним) центром випереджаючого розвитку у глобалізованому світі. Йдеться не тільки про Японію і Південну Корею, а й про Китай. За належної дипломатичної підготовки китайський уряд має підтримати такий проект, оскільки Китай зацікавлений у розвитку найкоротшого транспортного сполучення з Європою, а до того ж прагне підняти рівень економіки своїх відсталих, віддалених від океану, західних провінцій.

Україна мала б скористатися такою нагодою і активно взяти участь у центральноазійських транснаціональних проектах разом з Китаєм, Росією, Іраном, Казахстаном, Узбекистаном та іншими країнами. Перспективною може стати участь у відбудові Афганістану, на що Іран, Європейський Союз, Японія, Саудівська Аравія та США пообіцяли виділити значні кошти. Росія вже здійснює в цьому напрямі певні кроки. Залучення до програм розвитку країн Центральної Азії та Середнього Сходу дало б можливість підняти нашу важку промисловість і сільське господарство, використати потенціал вітчизняних фахівців на Сході.

Координація з Росією, як і з Китаєм чи Іраном, є необхідною передумовою успішної реалізації економічних планів України на Сході. Тому недоцільно ігнорувати перспективи розвитку взаємовигідної співпраці в широкому східному напрямку, остерігаючись того, як до цього поставиться Америка. Вона сама за будь-яких умов завжди дбає лише про власні національні інтереси.

Майже десятирічна єдиноспрямована орієнтація України на Захід пов'язана не в останню чергу з хибним уявленням про власну цивілізаційну ідентичність. Ми — органічна частина Макрохристиянського світу, але маємо власну цивілізаційну природу і власні

інтереси, які далеко не завжди відповідають західним проектам щодо місця України у світі.

Безперечно, розвиток взаємовигідних зв'язків з країнами Заходу є вкрай важливим. Більше того, навіть нинішній мізерний ступінь інтеграції України у загальноєвропейські структури забезпечує певний контроль міжнародної спільноти за дотриманням у нас прав людини. Щодо цього Захід буде для нас недосяжним зразком ще дуже довго. Ці та інші численні цивілізаційні надбання західного світу обов'язково треба переносити на наш соціокультурний ґрунт, хоча нині він ще мало придатний для їх культивування.

Але орієнтація на високі євро-атлантичні громадянсько-правові стандарти не повинна житися ілюзіями щодо нашої західної ідентичності. Також нам не слід втрачати широкі можливості для взаємовигідної співпраці зі Сходом лише тому, що західні країни не бажають нас бачити не тільки на своїх, а й на азійських ринках. Самі США постійно демонструють приклади найтіснішої співпраці навіть з відверто диктаторськими режимами за умов, коли це відповідає американським національним інтересам. Реалії нашого економічного становища такі, що, орієнтуючись на гуманітарно-правові цінності і стандарти Заходу, ми не маємо права не використати широкі економічні можливості, які відкриваються на Сході.

Магістральним напрямом сучасного світового розвитку є глобалізація. Але вона не повинна перетворитися на безальтернативне західне домінування, як це уявляється багатьом. Потрібне формування нової дуальної (або навіть біполярної) світової системи. Традиційна альтернативність Сходу і Заходу в структурі цієї системи розкривається через потенційну Північноатлантично-Далекосхідну рівновагу двох центрів випереджаючого розвитку сьогодення: Північноамерикансько-Західноєвропейського та Далекосхідного. Користуючись своїм вигідним географічним розташуванням, Україна могла б сприяти використанню своєї території для розвитку транспортної мережі з Європи через Південну Росію і Центральну Азію до Китаю і Південної Азії.

Реалії сьогодення підтвердили висновки українських дослідників — Ю. М. Пахомова, О. Г. Білоруса, В. Р. Сіденка та інших — щодо неадекватності вітчизняним умовам визначеного західними фінансовими установами напряму перетворень, який здійснювався у нас впродовж 90-х років. Ми зможемо подолати кризу, лише спираючись на власні ресурси і йдучи шляхом модернізації, в основі якої — свідомо, цілеспрямована адаптація найпередовіших науково-технічних (особливо в галузі інформатики) досягнень до традиційних для нашого суспільства соціокультурних реалій. Не можна ігнорувати власного національно-цивілізаційного підґрунтя і всі ті впливи, яких воно зазнавало впродовж останнього століття.

Обмеженість і, значною мірою, вичерпаність природних багатств України зумовлює ситуацію, за якої головним стає людський капітал. За рядом найважливіших показників він є досить високим. Особливо багато важить готовність (принаймні значної кількості освічених людей) працювати не лише за високу платню, а й відповідно до власного покликання. Що ж до рівня науково-технічної підготовки великого прошарку дослідників та інженерів, то він цілком придатний для засвоєння і творчої розробки найсучасніших технологій та систем.

Головним завданням державного рівня має бути сприяння розвитку соціальної сфери, всебічна підтримка науки, освіти і медицини, а також визначення як пріоритетних найпередовіших, високоінтелектуальних і наукоємних галузей економіки. Паралельно

потрібно вести активні пошуки шляхів виходу української продукції на ринки Сходу і Півдня.

Отже, усвідомлення Україною свого цивілізаційного статусу має сприяти як виробленню нею оптимальної моделі соціально-економічного розвитку, так і правильній орієнтації у системі міжнародних зв'язків. Тому надзвичайно актуальною є подальша розробка цивілізаційної проблематики. Вона має не лише теоретичне, а й першочергове практичне, економічне значення.

© ПАВЛЕНКО Юрій Віталійович. Доктор філософських наук. Головний науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України (Київ). 2002.

---

¹ [\[до тексту\]](#) Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. — К.: Либідь, 1996. — 358 с.; Павленко Ю. В. Стадійна та полілінійна природа цивілізаційного процесу // Сучасність. — 1996. — № 5. — С. 117—125; Павленко Ю. В. Три підходи до розуміння світового історичного процесу // Політична думка. — 1997. — № 1. — С.151—164.

² [\[до тексту\]](#) Хантингтон С. Столкновение цивилизаций?// Полис. — 1994. — № 3.

³ [\[до тексту\]](#) Пахомов Ю. М. Глобальні регулятори конкурентності економічних систем // Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 481.

⁴ [\[до тексту\]](#) Там само. — С. 516.

⁵ [\[до тексту\]](#) Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. — К.: Либідь, 1996. — 358 с.; Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации. — К.: Благотвор. фонд «Международный деловой центр», 1998. — 432 с.; Павленко Ю. В. Глобалізація і її протиріччя // Наука та наукознавство. — 2000. — № 3. — С. 11—22; Павленко Ю. В. Підсумки цивілізаційного розвитку людства // Соціологія. — 2000. — № 4.— С. 13—31; Павленко Ю. В. Україна в системі глобальної цивілізації // Практична філософія. — 2001. — № 2. — С. 224—236; Павленко Ю. В. Небезпека глобалізації // Наука та наукознавство. — 2001. — № 3. — С. 37—51.

⁶ [\[до тексту\]](#) Павленко Ю. В. Евразийство и цивилизационная структура постсоветского пространства // Наука та наукознавство. — 2001. — № 2. — С. 43—53.

⁷ [\[до _____ тексту\]](#) Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2-х т. — К.: Основи, 1994. — Т. 1. — С. 1—11.

⁸ [\[до тексту\]](#) Докладніше про це див: Павленко Ю. В. Східнохристиянська цивілізаційна система та її місце у всесвітньо-історичному процесі // Соціологія. — 2001. — № 4. — С. 46—68.

⁹ [\[до тексту\]](#) Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь.— М.: Мысль, 1993. — С. 683—684.

¹⁰ [\[до тексту\]](#) Огієнко І. Українська культура. — К.: Абрис, 1991. — С. 100—110; Трубецкой Н. С. К украинской проблеме // Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык. — М.: Прогресс, 1995. — С. 362—380.

¹¹ [\[до тексту\]](#) Трубецкой Н. С. Вказ. праця. — С. 367.

¹² [\[до тексту\]](#) Центральна Азія: геостратегічний аналіз та перспективні можливості для України / Б. О. Парахонський, Ю. В. Павленко, З. А. Гончарук та ін. — К.: НІСД, 2001. — 146 с.